

Sandviks kyrkogård

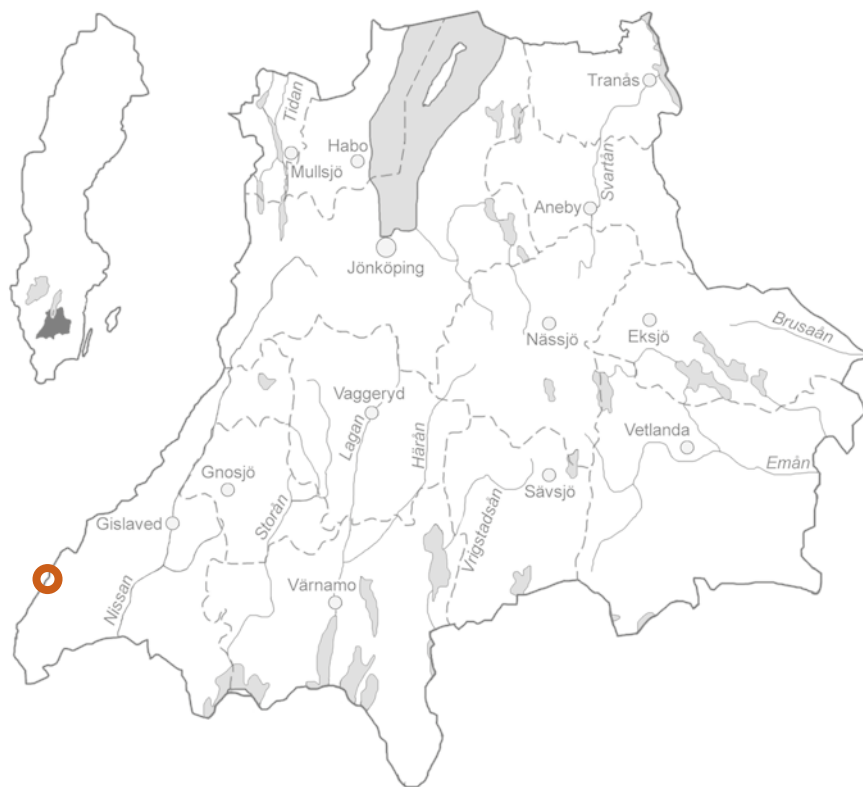
Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Sandviks socken i Gislaveds kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Sandviks kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Sandviks socken i Gislaveds kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Jönköpings läns museums dnr: 2019-040

Rapport och foto: Charlotte Mårland

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2020

Innehåll

Inledning.....	5
Inventeringens uppläggning.....	5
Allmän kyrkogårdshistorik.....	6
Tre vanliga gravvårdstyper.....	8
Lagstiftning.....	8
Kulturmiljölag (1988:950).....	8
1 kap. Inledande bestämmelser.....	8
4 kap. Kyrkliga kulturminnen.....	9
Begravningslag (1990:1144).....	9
7 kap. Gravrätt.....	9
Gravrättens upphörande.....	10
Allmänna skötselråd.....	11
Sandviks kyrka och kyrkomiljö.....	12
Kyrkogårdens historia.....	12
Beskrivning av kyrkogården idag.....	13
Allmän karaktär.....	13
Omgärdning.....	13
Ingångar.....	13
Vegetation.....	13
Gångsystem.....	13
Gravvårdstyper.....	13
Beskrivning av kvarter.....	14
Kvarter A.....	14
Allmän karaktär.....	14
Gravvårdstyper.....	14
Kulturhistorisk bedömning och karaktär.....	15
Kvarter B-D.....	15
Allmän karaktär.....	15
Gravvårdstyper.....	15
Kulturhistorisk bedömning och karaktär.....	15
Händelsehistorik.....	16
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet.....	16
Att tänka på i förvaltningen av kyrkogården.....	17
Administrativa uppgifter.....	18
Referenser.....	19
Arkiv.....	19
Tryckta källor och litteratur.....	19
Urval Kulturhistorisk värdefulla gravar.....	20

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

På uppdrag av Gislaveds pastorat har Jönköpings läns museum tagit fram föreliggande inventering och förslag till bevarandeplan för Sandviks kyrkogård. Fältarbetet har genomförts under sommaren 2019. Resultatet har därefter diskuterats med uppdragsgivaren och sammanställts under våren 2020.

Kyrkogårdar och begravningsplatser utgör en viktig del av landets kulturarv och deras kulturvärden regleras av kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar kan också skyddas av begravningslagen. I första hand är det Svenska kyrkan som har ansvar för att förvalta detta kulturarv med hänsyn till dess värden. Därför är det angeläget att kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden kartläggs och preciseras. En viktig del av värdena ligger i äldre gravar och deras utsmyckning.

En bevarandeplan är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara till hjälp och vägledning vid vård, underhåll och förändringar på kyrkogårdarna. Planen kan även fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse och stift vid handläggning av olika ärenden.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en översiktlig historik över kyrkogården, en beskrivning med fotografier av de olika kvarteren och deras kulturhistoriska värden samt avslutningsvis en katalog över särskilt värdefulla gravar.

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering på kyrkogården samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har varit aktuella kyrkoarkiv på Landsarkivet i Vadstena, Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur, exempelvis hembygdslitteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia.

För kyrkogården har en sammanfattande kulturhistorisk bedömning gjorts där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Den kulturhistoriska bedömningen av kyrkogården i allmänhet har gjorts i samarbete med Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv, utan kan vara föremål för omvärderingar. Vid bedömningen har hänsyn tagits till varje enskild kyrkogårds historia och egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den övergripande kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar, utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort.

Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder krävs i regel tillstånd från länsstyrelsen.

En av landers få bevarade kyrkobalkar finns i Brandstorp i Habo kommun.

Den förindustriella kyrkogården var en ängsmark med endast få vårdar av beständigt material. Här har karaktären blivit bevarad på Ornunga gamla kyrkogård, Vårgårda kommun.

Rapporten avslutas med själva inventeringen av kulturhistoriskt värdefulla gravplatser, vilken är avsedd att fungera som en bevarandeplan. Gravarna och deras utsmyckning redovisas i tabellform med text och fotografier samt på en gravkarta. De kulturhistoriskt värdefulla gravarna är kategoriserade i två grupper: *I. Mycket värdefulla* (som i första hand föreslås bevaras på plats) och *II. Värdefulla* (som bör bevaras eller återanvändas på plats eller i andra hand placeras på annan del av kyrkogården beroende på vari värdet består).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Charlotte Mårland vid Jönköpings läns museum under 2019. Vid urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravar har samråd förts med pastoratet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen och i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur, men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, som ibland kunde vara manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hörde även stigluckan, som både hade en symbolisk och praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man gravsätte snarare folk efter deras gårds- eller bytillhörighet i grupperingar med olika form, vilket var en förkristen sedvänja. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven. Gravar markerades istället endast av en jordhög. Om en vård trots allt sattes upp var den vanligen av trä, men sten eller smide förekom undantagsvis. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården även på ett nyttobetonat sätt, där exempelvis hö kunde bärgas.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjades förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 hade många landsortskyrkogårdar kvar den ålderdomliga ängskaraktären. Förnyelsevägen började i städerna genom nya bestämmelser om externa begravningsplatser. Gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjöds av hygieniska skäl och i stället skulle friliggande begravningsplatser förläggas utanför städerna. Denna process inleddes på 1780-talet och en tydlig kunglig förordning från 1815 angav att begravingar innanför stadskärnan måste upphöra och att begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – skulle anläggas

utanför stadsområdena. År 1805 beslutades dessutom att staten genom sin myndighet Överintendentsämbetet skulle ansvara och ha överinseende över att kyrkogårdar och begravningsplatser blev prydligt och hälsosamt anlagda.

Runt om i landet anlades många begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anlades med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man tillhörde ersattes nu av kategorierna köpegravar respektive allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades ofta med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den så kallade allmänna linjen. Där gravsattes man tätt i en kronologisk ordning allt eftersom dödsfallen inträffade. Man begravdes således oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast små, oansenliga och inte särskilt varaktiga. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde å ena sidan och allmänt område å den andra speglade ett socialt uppdelat samhälle.

Trädkransen utefter kyrkogårdens yttre begränsningar introducerades först på städernas begravningsplatser, men nådde under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med ett hängande växtsätt. I början av 1900-talet planlades även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas – skogskyrkogården. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922.

Vid 1900-talets mitt var kyrkogårdarna särskilt utvecklade, men nu inleddes en period av förenkling och rationalitet. Företeelsen med allmänna linjen levde kvar till mitten av 1900-talet, men upphörde officiellt 1964. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med mer lättskötta gräsmattor. Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglades på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar och oftast i ett liggande format.

Från och med 1980-talet blev gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar

Åsenhöga ödekyrkogård (Gnosjö kommun). På denna kyrkogård är mycket av den ålderdomliga, ängsliknande karaktär, som varit vanlig i äldre tid bevarad.

På de mer påkostade köpegravarna var både gravvård och inhägnad omsorgsfullt utformade. Här ett exempel från Norra Solberga kyrkogård i Nässjö kommun.

På kyrkogården i Ingatorp (Eksjö kommun) kan man uppleva den allmänna linjens gravområde med små anspråkslösa vårdar tämligen intakt.

Ett exempel på en gravvård från 1960-talet på begravningsplatsen i Aneby.

från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också exempelvis minneslundar för aska som grävs ner anonymt utan plats för namn, men med gemensam plats för blommor. Ett annat alternativ är askgravlundar, där den plats var och en begravts på markeras.

Tre vanliga gravvårdstyper

Det finns en stor variation vad gäller gravvårdarnas utformning, men här presenteras tre typer som är särskilt vanliga.

Från det sena 1800-talet fram till 1920-talet var det vanligt att köpegravar förseddes med påkostade vårdar med stående format. Det kunde vara högresta bautastenar, obelisker och liknande. Dessa vårdar restes ofta över samhällets övre skikt och inte sällan är de försedda med både titel, namn, årtal, hemvist och ett bibelcitat. Vårdar av denna typ är ofta påtagligt karaktärskapande och betydelsefulla i kyrkogårdsmiljön. De kan också ha ett konstnärligt värde.

I kontrast till de mer påkostade gravvårdarna finns de mindre stenarna, som restes inom den allmänna linjen. Dessa har ofta en rektangulär form utan utvecklad utsmyckning. Texten är ofta lakonisk – förnamn, ofta men inte alltid efternamn, hemvist och årtal. Dessa enkla vårdar är i sig inte iögonfallande, men berättar ändå om en viktig del av det äldre gravskicket och samhällets hierarkiska organisation.

Tiden efter andra världskriget medförde en långtgående förenkling av gravvårdarna, som samtidigt skapade en likriktning. Stenarna tillverkades maskinellt och det fanns ofta en standardiserad uppsättning symboler som kunde tillföras och kombineras. Kyrkogårdsmiljöer som domineras av dessa stenar kan naturligtvis också ha ett kulturhistoriskt värde, men då är det i regel inte de enskilda vårdarna som är intressanta utan snarare helheten.

Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar skyddas såväl i kulturmiljölagen som begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölag (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvar för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
  2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.
- Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

Väsentliga förändringar kan innebära till exempel ändring av omgärdning, trädplanteringar, större omplaneringar av gravkvarter, ändringar i gångsystem och dess beläggning, nya belysningsinstallationer.

Begravningslag (1990:1144)

7 kap. Gravrätt

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Ibland uppstår frågan om ansvar och skydd för en enskild gravvård. Så länge gravrätten inte gått ut ägs gravvården m.m. av gravrättsinnehavaren. När gravrätten gått ut övertas ansvaret av upplåtaren, vilket oftast är pastoratet. Om gravvården således står kvar på den tillhörande graven ger begravningslagen ett skydd. Om gravvården däremot flyttas till en annan plats på kyrkogården eller förvaras i kyrkobyggnaden kan det vara aktuellt att föra in den i kyrkans inventarieförteckning.

Allmänna skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är att de inte skadas, utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga och kan motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, biologisk påväxt och väder.

Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten) och järn som är över 100 år gamla bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller åtgärd.

En orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material.

En annan orsak är nederbörd och biologisk påväxt av lavar, alger och mossor. Dessa gynnas av att en sten står skuggigt och fuktigt. Liggande hållar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vådrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hållar rena från löv och grenar. Känsliga vårdar och hållar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning permanent eller under vinterhalvåret för att motverka frostsprängning.

Vårdar och gravstaket av järn är en kategori för sig, som kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias metallen från rostbeläggning med stålborste. Därefter grundas järnet med mörja och slutstrykes med linoljefärg. Lagningar bör anföras åt hantverkare eller konservator med erfarenhet av järnslagningar.

Rostande förankringsjärn och dubbar är en annan vanlig orsak till skador. När järnet rostar och utvidgar sig så sprängs stenen. Ett viktigt arbete är därför utbyte av beslag och dubbar av järn mot rostfritt stål.

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta sker det i första hand av estetiska skäl. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet och kunna tolka och uppleva inskriptioner eller utsmyckningar. Enklare rengöring kan göras med ljummet vatten med liten tillsats av såpa eller diskmedel och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid för detta är tidig vår och sen höst då exempelvis lavar är mer aktiva och mjuka då. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med högtryckstvätt, men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Marschaller och stearinljus kan avsätta sot eller stänk på gravvårdarna. Detta kan förebyggas genom att exempelvis använda lämpliga hållare.

Biologisk påväxt, troligen rödalger, på en gravvård på Villstads kyrkogård i Gislaveds kommun.

Kalksten har en förmåga att spjälka sig och spricka. Denna sten på Forserums kyrkogård i Nässjö kommun kräver insatser av en stenkonservator.

Sandviks kyrka, utsnitt av odaterat vykort.

Sandviks kyrka och kyrkomiljö

Sandviks socken ligger vid gränsen mot Västergötland och Halland, gränsen sammanfaller med den långsträckt sjön Fegen. Socknen utgörs av en kuperad skogsbygd med mycket inslag av lövskog. Kyrkan ligger på en udde i sjön Fegen i anslutning till det gamla säteriet Sandvik, vilket ägts av bl.a. släkterna Gyllenhammar och Gaslander. Kyrkogården är placerad vid udden och söder om kyrkan ligger en grusplan samt den f.d. folkskolan. Skolbyggnaden är från omkring 1880 och består av en envånings timmerbyggnad med rödfärgad locklistpanel, veranda med snickarglädje och sadeltak med betongpannor. Byggnaden är idag församlingshem. En mängd gamla ekar och andra lövträd kännetecknar vegetationen. Sandviks ägor har sedan 1890-talet varit kronopark. Kyrka/godsmiljön är klassad som riksintresse för kulturmiljövården.

Kyrkan är uppförd av granitkvadrar 1898 efter ritningar av stadsarkitekt Sven Gratz, Halmstad. Stilen är utpräglad nygotisk med spetsbågsfönster, polygonal absid och torn med spira. Takfallen är täckta med skiffer respektive kopparplåt. Den föregående träkyrkan från 1600-talet – föregångaren troligen nedbränd vid danskarnas plundring 1644 – nedbrann 1896. Denna var en välkänd offerkyrka och sedvänjan har i viss mån levt vidare. Ursprunget till offerkyrkan är enligt sägnen en förmögen kvinna från Sotenäs säteri, på andra sidan sjön, som kom i sjönöd på Fegen och lovade bygga en kyrka om hon blev räddad, vilket också skedde.

En minnessten rest över Sandviks gamla kyrka markerar platsen för koret på det ursprungliga kyrkoläget.

Kyrkogårdens historia

Kyrkogården har medeltida ursprung, men av detta syns idag inget ovan mark. Den ursprungliga kyrkogården var mycket mindre än den nuvarande och utgjorde det som idag är kyrkogårdens sydöstra del. På denna kyrkogård hade varje by sin egen gravplats och gravarna var markerade med en jordhög. Ingången till kyrkogården skedde genom en timrad stiglucka av okänd ålder, 1817 finns en uppgift om att den brädfodrades. 1863 beslutades om en ny kyrkogårdsmur, vilken lades med sprängd sten från Sandviks säteri. 1877 borttogs stigluckan och ersattes med grindstolpar och en smidesgrind, tillverkad av smeden Petter Magnus Heijel i halländska Kinnared. Arbetet med ordnandet av kyrkogården fortsatte samma år med utjämning av gravkullarna. För att markera gravarna föreslog kyrkostämman "lämplig gravvård i sten eller trä".

Efter gamla kyrkans brand 1896 uppfördes en ny kyrka strax norr om kyrkogården 1898–99. I samband med detta utvidgades kyrkogården åt väster och norr så att den kom att omfatta hela udden. Arbetet projekterades av Josef Nilsson, Holgryte. Sandade gångar anlades och ett par hundratal busk- och prydnadsväxter planterades genom folkskolläraren J. Wieslanders försorg. Vid en storm 1969 blåste flera av de gamla lindarna på kyrkogården ned och träden i allén ned till sjön rycktes upp med rötterna. 1972 uppsattes fyra gatlyktor. 1982 asfalterades stora gången fram till kyrkporten.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården upptar den s.k. Kyrkuddens yttersta, norra del och får genom den raka gränsen i söder en halvrund form. Kyrkan ligger mitt på kyrkogården och har ett krönläge. Från kyrkan sluttar marken svagt åt norr och väster. Gravkvarteren ligger söder och väster om kyrkan. Kvarter A i sydost utgör den äldsta delen. Kvarter B bildar en triangel söder om kyrkan. Kvarter C upptar kyrkogårdens sydvästra del och kvarter D ligger nordväst om kyrkan. Ytan norr om kyrkan är outnyttjad stenig mark, delvis liggande som äng.

Omgärdning

Mot söder avgränsas kyrkogården av en kallmurad stödmur av kilad gråsten, ca 0,5–1 meter hög. Muren är anlagd 1863–99. I övrigt avgränsas kyrkogården naturligt av sjöstranden, längs vilken växer unga björkar, ekar, rönnar och alar. I detta bälte växer gräs och ormbunkar fritt.

Ingångar

Kyrkogårdens ingång är i söder, i linje med tornets västfasad. Mellan två huggna granitstolpar med fasade kanter hänger en smidd pargrind från 1877, tillverkad av smeden Petter Magnus Heijel från halländska Kinnared.

Vegetation

Planteringarna på kyrkogården bildar ingen tydlig struktur med undantag för en rad med tre gamla lindar längs huvudgångens västra sida. Enstaka gamla björkar, lönnar och lindar står i kvarter A och D. I övrigt utgörs vegetationen – vid sidan av det naturliga bältet längs stranden – av diverse högväxta prydnadsbuskar, främst söder och väster om kyrkan, sannolikt de som planterades av folkskolläraren 1899.

Gångsystem

Gångsystemet utgörs av en asfalterad huvudgång från kyrkogårdsentrén till tornporten och i övrigt av en smal grusgång som löper mellan kvarter A och B samt runt kyrkan och från tornporten i en rak linje ned till stranden i väster.

Gravvårdstyper

Kyrkogården uppvisar gravkonst från 1700-talets början fram till idag. De äldsta vårdarna är huggna för hand i granit. Den äldsta vården består i en enkel granitflis från 1716 vilken står lutad mot koret. Ett par gjutjärnskors representerar den första industriella gravvårdsproduktionen, knuten till bygdens järnbruk. Från förra sekelskiftet finns ett antal resliga vårdtyper av granit,

Sandviks kyrka sedd från söder med smidesgrinen. Variationen i kyrkogårdens vegetation kan skönjas i bakgrunden.

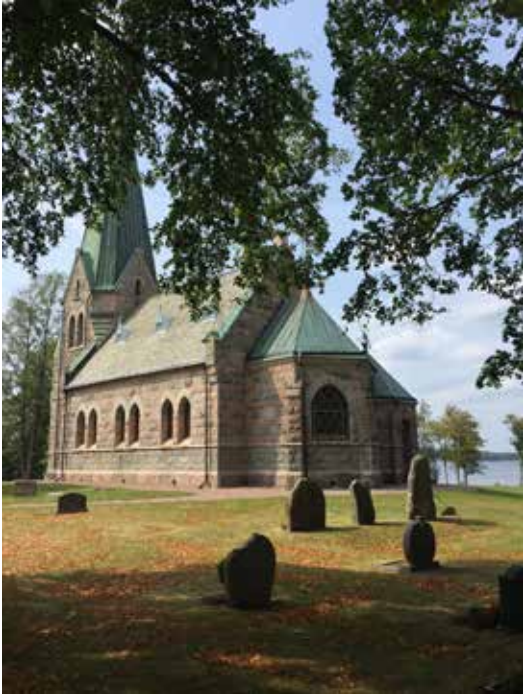

En samlad grupp med tre lindar står väster om kyrkan, bakom dessa skymtar en fritt växande hängbjörk..

Kyrkogårdens äldsta vård är en handhuggen granitflis som idag står lutad mot kormuren.

Kvarter A med en större öppen yta som markerar den gamla kyrkans placering.

vanligen i form av bautasten eller obelisk. Med mellankrigstidens bestämmelser om maximihöjd på vårdar fick istället uttryckas på bredden. Bruket av grusbäddar med inramning av sten var vanligt bland dessa, liksom hos de föregående, men kvarstår idag bara i enstaka fall. Ofta utgjorde vård och stenram en helhet som blivit bruten när stenramen avlägsnats. Någon allmän linje tycks ej ha funnits på kyrkogården. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer och mer uniforma. En orsak var det begränsade utbudet av tillverkare, vilka ofta nyttjade samma kataloger. En annan orsak var tidens kollektivistiska samhällsanda. Genomgående under hela 1900-talet har granit varit närmast allenarådande som material, mot seklets slut företrädesvis ljus granit medan svart präglade de första decennierna.

Beskrivning av kvarter

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarter A har en närmast triangulär form. I mitten är en tom yta som utmärker platsen för den 1896 nedbrunna träkyrkan. På platsen för koret står en minnessten, uppsatt i samband med bygget av nya kyrkan. Gravarna ligger i nord-sydliga, något oregelbundna rader söder och öster om kyrkplatsen. Vårdarna är vända mot väster och gången. En ensam gravrad ligger diagonalt längs gången i nordväst. Gamla lövträd ger skugga åt kvarterets östra delar.

Gravvårdstyper

Kvarteret domineras av det förra sekelskiftets högresta vårdar, vanligen i svart granit. Till antalet utgör de ungefär hälften av vårdarna, medan den andra hälften har den låga profil som blev vanlig omkring 1940. De äldsta vårdarna i kvarteret är två nu liggande handhuggna stenar från 1810 respektive 1833, den senare över "controlleuren" S.P. Gaslander på Sandviks säteri. Från 1853 respektive 1859 finns ytterligare två handhuggna stenar. Från 1848 respektive 1892 finns två gjutjärnskors, det äldre gjutet vid Häryds bruk. Det förra sekelskiftets vårdar utgörs av obelisker och bautastener, vanligen i svart granit. Iögonfallande är överste C.F. Hyltén-Cavallii familjegrav i norra änden av kvarteret med fyra otuktade, resta granithällar från 1915–97. Ursprungligen har flertalet gravar haft sandad eller grusad yta med någon form av inramning. Idag kvarstår två gravar från 1935 respektive 1942 med sandbädd och stenram. Gravarna längs gången i nordväst har alla efterkrigstidens låga vårdar. Bland det äldre vårdbeståndet är det vanligt med titel, mest förekommande är hemmansägare och kyrkovård, vidare finns korpral, fjärdingsman, sergeant, arkitekt och skogvaktare.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter A konstituerar det som var kyrkogårdens ursprungliga utsträckning och har också det äldsta och mest sammansatta gravvårdsbeståndet. Den tomma ytan i kvarterets mitt utmärker platsen för den gamla kyrkan och får räknas som en fast fornlämning, i vilken ingrepp ej får göras utan tillstånd. Det förra sekelskiftets påkostade gravstenar är karaktärsskapande. Ett särskilt högt kulturhistoriskt värde har de handhuggna vårdar som härrör från 1800-talets förra hälft och de båda gjutjärnskors som kan knytas till järnbruk i bygden. Endast två gravar har kvar stenram med sandbädd, vilket tidigare varit en vanlig företeelse på kyrkogården. Dessa har ett pedagogiskt värde. Vårdar med titel förmedlar lokal- och personhistoria.

Kvarter B-D

Allmän karaktär

Kvarter B har en triangulär form med en stor gullregnsbuske växande i mitten. Gravarna ligger i rader längs med gångarna och vända mot dessa. Nordvästra delen är outnyttjad. Kvarter C är i princip outnyttjat med undantag för en rad längs gången i öster. Kvarter D består av endast en stor familjegrav i sydvästra hörnet. Terrängen sluttar svagt åt söder och väster.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet i kvarter B och C består övervägande av låga, rektangulära vårdar från 1930- till 80-talet. Som regel är deras formspråk enkelt i modern anda. Materialet utgörs av svart, grå och röd granit. Somliga av de äldre har haft stenram. Från 1920-talet finns några få mer högresta vårdar. I västra delen av B ligger ett par efterkrigstida hällar. De titlar som finns är arrendator, hemmansägare och kommunalordförande. I nordöstra delen av C finns två urngravar från sen tid med små rundade naturstenar. Kvarter D:s enda grav är Andreas Magnussons i Mjöhult familjegrav, vilken inhägnas av ett smidesstaket. Inom denna står en stor polerad obelisk i svart granit jämte två kors i samma material från 1924 respektive 1931 över handlanden Andersson med fru. Vidare finns en typisk låg 1930-talsvård och tre hällar från 1903–55 i svart granit. Ytan är idag beväxt med gräs, men har ursprungligen troligen varit täckt med sand.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteren är endast i ringa grad utnyttjade, främst kvarter B. Vårdbeståndet är övervägande efterkrigstida. Det kulturhistoriska värdet ligger i enskilda vårdar av hög ålder eller med titel, vilket förmedlar lokal- och personhistoria. Ett karaktärsskapande värde har den avsides liggande familjegraven från tidigt 1900-tal med smidesstaket och påkostade vårdar i svart granit. Den ursprungligen troligen sandtäckt ytan kan med fördel återställas.

Tidstypiska gjutjärnskors och högre obeliskformade vårdar är placerade i den östra delen av kvarter A.

Kvarter D med familjen Magnussons staketomgärdade grav.

Händelsehistorik

Medeltid

Kyrkogården anläggs.

1863

Beslut om ny kyrkogårdsmur. (Andersson u. å.)

1877

Stiglucka ersätts av stolpar och smidesgrind. Smeden Petter Magnus Heijel, Kinnared. Utplanande av gravkullar. (Andersson u. å.)

1898–99

Ny kyrka norr om kyrkogården. Kyrkogården utvidgas åt norr och väster. Gångar och planteringar utförs. Josef Nilsson, Holgryte. (Andersson u. å.; JLIST)

1969

En storm faller flera av kyrkogårdens lindar. (JLM)

1982

Asfaltering av huvudgången. (JLIST)

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

Sandviks kyrkogård har medeltida ursprung, men av detta syns idag inget ovan mark. Kyrkogården har ett naturskönt läge på den yttersta delen av en udde i sjön Fegen, i nära anslutning till det gamla säteriet Sandvik. Nuvarande utsträckning fick kyrkogården i samband med kyrkans uppförande 1898–99. En stödmur med smidesgrindar avgränsar kyrkogården i söder. Kyrkan har ett krönläge mitt på kyrkogården. Kyrkogårdens äldsta del utgörs av det sydöstra kvarteret, A, i vars mitt är en tom yta där den gamla träkyrka stod, vilken brann 1896. Denna hade en lång tradition som offerkyrka. Platsen för kyrkan är att betrakta som en fast fornlämning. Vegetationen utgörs av spridda äldre lövträd och prydnadsbuskar samt ett bälte av friväxande yngre träd längs sjöstranden.

Gravvårdsbeståndet i kvarter A är sammansatt med flera karaktärsskapande vårdar från förra sekelskiftet. Några handhuggna stenar från tidigt 1800-tal och två gjutjärnskors besitter särskilt högt kulturhistoriskt värde. Av det en gång vanliga arrangemanget med inhägnade sandtytor på gravarna kvarstår bara två exempel, vilka har ett pedagogiskt värde. Sand som ytbeläggning på gravar är tämligen ovanligt i länet. De övriga kvarteren söder och väster om kyrkan är endast till en mindre del tagna i anspråk, norr om kyrkan saknas helt gravar. Gravvårdsbeståndet utgörs inom dessa kvarter

främst av låga efterkrigstida vårdar. Ett undantag är en avsides belägen familjegrav vid västra sjöstranden. Denna inhägnas av ett smidesstaket och har stor betydelse för intrycket av kyrkogårdens västra hälft.

Kyrkogårdar rymmer information om personer, gårdsnamn och försvunna yrken. Person- och lokalhistoriska värden är knutna till vårdar med titel, vilka speglar det gamla bondesamhället. På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltningen av kyrkogården

- Kyrka/godsmiljön är klassad som riksintresse för kulturmiljövården.
- Ingrepp i ytan där föregående kyrka stod får ej göras utan tillstånd.
- Stödmurar, smidesgrindar och grindstolpar är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning.
- Äldre lövträd utgör miljöskapande inslag.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titel bör bevaras på plats, inklusive arrangemang som sandbädd, stenram eller smidesstaket.
- Gjutjärnskors och handhuggna stenar från äldre än 1850 bör inkluderas på kyrkans inventarieförteckning.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... 2019-040
Beställare:..... Gislaveds pastorat
Inventering och rapportansvarig:..... Charlotte Mårland
Rapportgranskning:..... Anders Franzén
Län:..... Jönköpings län
Kommun:..... Gislaveds kommun
Socken:..... Sandviks socken
Fastighetsbeteckning:..... Sandviks kyrkogård

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor och litteratur

Andersson, C. M. *Sandviks gamla och nya kyrka*. Halmstad u. å.

Gullbrandsson, Robin. 2007. *Sandviks kyrkogård, Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Sandviks socken i Gislaveds kommun. Jönköpings län, Växjö stift*. Jönköpings läns museum, Byggnadsvårdsrapport 2007:111

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Gislaveds kommun. Jönköpings läns museum 1981.

Ny Smålandsbeskrifning. Växjö 1914.

Rogberg, Samuel. *Historisk beskrifning om Småland*. Karlskrona 1770.

Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.

Urval Kulturhistorisk värdefulla gravar

Klass 1

Avser gravplatser av mycket högt kulturhistoriskt värde, vilka skall bevaras utan förändringar. Värdet kan bestå av olika delar. Det kan vara personhistoriskt, konsthistoriskt, socialhistoriskt, teknikhistoriskt, lokalhistoriskt för att nämna några perspektiv. Ålder, representativitet, unicitet, miljöskapande verkan och kvalitet är förstärkande faktorer.

Klass 2

Gravplatser av högt kulturhistoriskt värde. Gravarna i denna grupp har antingen ett miljöskapande värde genom sin form och/eller material eller har ett värde knutet till personhistoria eller titel som berättar något om samhället under gången tid. Dessa gravar bör bevaras utan förändring, men det kan vara acceptabelt att återanvända en vård för att bibehålla en karaktär på en del av kyrkogården, eller flytta vården till en museal uppställning om det är personhistoria eller titel som är det intressanta.

Gravnr.	Beskrivning/år	Inskription	Antikvarisk bedömning/urval	Fotografi
- Vid koret	Granitflis med handhuggen inskription.	IHS AIS 1716 †	Klass 1 Förindustriell handhuggen vård. Vården står lutad mot korväggen, kan med fördel ges en lämplig permanent placering för att minska risken att vården skadas. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarieförteckning.	
A 4	Liggande gravvård i granit med rundat krön. Delvis svärläst.	ALLT HÄR INTILL HAFVER HERREN HUL- PET OSS. 1 SAM:B:7 C 12 HÄR UNDER HVILA F.D. CONTROLLEUREN SVEN PETER GASLAN- DER PÅ SANDVIK SÄTERI FÖDD 1754 DÖD 1833 OCH DESS MAKA BRITA CHRISTINA HULTMAN FÖDD 1750 DÖD 1836	Klass 1 Förindustriell handhuggen vård. Bibelcitat med referens, titel, verksamhetsort. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarieförteckning.	
A 5	Liggande gravvård i granit med rundat krön. Delvis svärläst, nedre pariet oläsligt.	HÄR UNEDR HVILAR STOFTET AF MARTA CATAR. DYBERG FÖDD 1782 DÖD 1849 OCH DESS KÄRA MAK F.D. FANJUNKAREN J.J. NYBERG - - -	Klass 1 Förindustriell handhuggen vård. Titel. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarieförteckning.	
A 6	Handhuggen granitvård med rundat krön. Inskriptionen delvis under markytan.	HÄR UNDER HVILAR KIORKOVÅRD LARS MAGNUS MAGNUSSON FÖDD DEN 1/6 1809 DÖD DEN 24/4 1855 inskriftionen fortsätter under marknivån	Klass 1 Förindustriell handhuggen vård. Titel.	
A 7	Hög vård i svart granit med slipad dekor.	MINNE AV F.D. KYRKVÄRDEN J.A. LARSSON F. 1834 D. 1917 H. MAK GUSTAVA LOVISA F. 1833 D. 1917 FR. NOLGRYTE SV. PS. 480	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist, psalmboksreferens.	

A 9	Hög vård i svart granit.	KYRKÖVÄRDEN J.A. PETERSON MJÖHULT *1834 †1925 HANS MAKÅ LOVISA *1835 †1875 BARN: LISA *1868 †1873 SJULANDER *1872 †1873 FAMILJEGRÄV	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist, barnadödlighet.	
A 10	Hög vård i granit med rundat krön dekorerad med infällda skulpturerade händer. Kraftig påväxt av lavar.	HÄR HVILAR STÖFTET AF HEMMANSÅGAREN MAGNUS ARVIDSSON FRÅN BJÖRNÄKULL FÖDD 1803 DÖD 1859 OCH HUSTRUN CATHARINA KNUTS:DOT FÖDD 1801 DÖD 1858 PS 453	Klass 1 Karaktärsskapande tidigindustriell vård infälld dekor. Titel, hemvist, psalmboksreferens.	
A 14	Hög vård i svart granit samt två hållar i svart granit. Vården skymms delvis av en storvuxen rhododendron.	SKOGVÄKTAREN AUG. PETERSSON KLOCKEBOL *1858 †1899 H.M. AUGUSTA *1867 †1949 FAMILJEGRÄV JOHANNES MAGNUSSON *1837 †1944 MARIA MAGNUSSON *1840 †1908	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist.	
A 20	Gjutjärnsvård med genombruten dekor.	MINNE AF KYRKÖVERDEN TIMOTHEUS ANDERSSON FÖDD I NÄS 1771 DÖD I MJÖHULT 1848	Klass 1 Karaktärsskapande gjutjärnsvård. Titel, födelseort, hemvist. Gjutjärnsvårdar bör inkluderas i inventarieförteckning.	
A 21	Gjutjärnsvård med stjärndekor i relief.	HÄR HVILA SALOMONSDÖTTRE FRÅN BOXHULT ANNA THERESIA * †1884 ANNA ELVIRA SUSANNA * †1892 SV.PS. 492 V. 3-4	Klass 1 Karaktärsskapande gjutjärnsvård. Barnadödlighet, hemvist och psalmboksreferens. Gjutjärnsvårdar bör inkluderas i inventarieförteckning.	

A 44a	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor.	KYRKVÅRDEN EDVARD JOHANSSON 1856 – 1930 HUSTRUN KRISTINA JOHANSSON 1861 – 1952 ÅNGSÅS	Klass 2 Tidstypisk vård. Titel, hemvist.	
A 46	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor.	SALOMON NILSSON *1852 †1924 HUSTRUN INGA CHARLOTTA *1852 †1936 ÄLSKAD – SAKNAD SV. PS. 602	Klass 2 Tidstypisk vård. Psalmboksreferens.	
A 50	Gravhäll i svart granit med tillhörande stensättning.	KYRKVÅRDEN EDVARD PETERSSON 1878 – 1947 HANS MAKALMA 1881 – 1930 SAMT FARFAR – FARMOR SV. PS. 442. V. 6	Klass 1 Tidstypisk gravanläggning med gravhäll och stensättning.	
A 56	Mellanhög granitflis.	SERGEANTEN OLOF HYLTÉN CAVALLIUS *1914 †1940	Klass 1 Karaktärsskapande vård. Titel. Ingår i den samlade gruppen med granitfliser resta över medlemmar i familjen Hyltén Cavallius.	
A 57	Hög granitflis.	ÖFVERSTE C.F. HYLTÉN CAVALLIUS FAMILJEGRAVPLATS CARL FREDRIK *1853 †1930 ANNA CECILIA F. FRICK *1860 †1954 DOTTERN LISA RÖDA KORSSYSTER *1893 †1917	Klass 1 Karaktärsskapande vård. Titlar. Ingår i den samlade gruppen med granitfliser resta över medlemmar i familjen Hyltén Cavallius.	

A 58	Låg granitflis. Kraftig påväxt av lavar, ej läsbar.		Klass 1 Karaktärsskapande vård. Ingår i den samlade gruppen med granitfliser resta över medlemmar i familjen Hyltén Cavallius.	
A 67	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor.	MINNE AV DOTTERN JENNY SANDBLOM FR. BÖKELUND *1897 †1915 PAUL BR. 15	Klass 1 Tidstypisk vård med slipad dekor. Barnvård med hemvist och bibelreferens.	
A 69	Natursten i granit med metallplakett.	KORPRAL 107. M. WAHLSTRÖM 1870 – 1954 HUSTRUN ANNA	Klass 1 Ovanligt utformad vård. Titel och tjänstenummer.	
A 75	Hög vård i svart granit med slipad dekor.	BRÖDERNA CARL & GUNNAR VAHLSTRÖM *1894 +1918 *1909 +1910 STENHAGEN	Klass 1 Tidstypisk vård med slipad dekor. Barnvård med hemvist.	
A 78	Hög vård i svart granit med slipad dekor.	HEMMANSÄGAREN J.P. BENGTSOON FR. BJÖRNAKULL *1849 +1920 HUSTRUN ANNA MARIA *1844 +1926	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård med slipad dekor. Titel och hemvist.	

A 84	Hög vård i svart granit. Marktäckning med asymmetriskt skurna granithällar.	MINNE AF KYRKVÅRDEN KARL JOHAN MAGNUSSON FR. HÖRERO *1847 †1915 HANS MAKAS HEDVIG *1858 †1948 SONEN GUSTAF WILHELM *1887 †1907 DOTTERN GERDA NATALIA *1899 †1911	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård med slipad dekor och stensättning. Titel, hemvist, barnadödlighet.	
A 86	Grusgrav med stenram, låg gavelvård.	ABRAHAM HENRIKSSONS FAMILJEGRÄV HJÄLPE OSS GUD	Klass 2 Tidstypisk grusgrav med stenram.	
A 89	Hög vård i svart granit.	MINNE AV JOHAN JOHANSSON *1848 †1926 HANS MAKAS LOVISA *1855 †1918	Klass 2 Tidstypisk karaktärsskapande högre vård.	
A 90	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor.	K.J. PETERSSON *1886 †1955 HUSTRUN MARIA PETERSSON *1890 †1937 HÄRBRÅTEN	Klass 2 Tidstypisk vård med slipad dekor. Hemvist.	
B 1	Hög vård i svart granit.	ANDREAS MAGNUSSON FRÅN SPÅNGALYCKA *1834 †1922 OCH HANS MAKAS AUGUSTA *1847 †1930	Klass 2 Tidstypisk karaktärsskapande högre vård.	

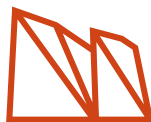
B 5	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor.	HEMMANSÄGAREN P.E. DAHLGREN *1840 †1927 HANS MAK ANNA *1852 †1937 BJÖRNAKULL	Klass 1 Tidstypisk vård med slipad dekor. Titel, hemvist. Ursprungligen grusgrav, våarden monterad på gavelramen.	
B 7-8	Tredelad vård i svart granit samt håll med inskription.	F.D. HEMMANSÄG. OCH KOMMUNALORDF. ALFRED CARLSSON FINNANÄS *1869 †1946 F.D. HEMMANSÄGAREN J.S. CARLSSON *1864 †1946 FINNANÄS F.D. HEMMANSÄGARE OCH KOMMUNALORDF. EDV. CARLSSON FINNANÄS *1872 †1944 DERAS MÖDA SKALL FRÄMJA BARNES VÅRD OCH FOSTRAN	Klass 1 Karaktärsskapande trippelvård över tre bröder samt mindre minnessten över deras gärning. Titlar och hemvist.	
D 1-7	Gravaläggning med smidesstaket, flera generationers gravvårdar, såväl hög obelisk som mellanhöga vårdar och hållar.	ANDREAS MAGNUSSON I MJÖHULT FAMILJEGRAV ANDREAS MAGNUSSON *1817 †1903 GUSTAVA MAGNUSSON *1823 †1919 LOTTEN ANDERSSON *1854 †1931 HANDLANDEN VIKTOR ANDERSSON *1862 †1924 CARL EMANUELSSON *1853 †1933 LOVISA F. ANDERSSON *1848 †1940 FRITJOF *†1877 MARIA *†1881 KOMMUNALORDF. JANNE ERIKSSON *1887 †1955 MAKAN IDA *1887 †1978	Klass 1 Karaktärsskapande anläggning, större familjegrav med staketomgärdning. Titlar, hemvist, barnadödlighet. Flera generationers vårdar och stilideal representerade. Ursprungligen sand/grusgrav.	

År 2019 genomfördes en kulturhistorisk inventering av alla gravar på Sandviks kyrkogård. Föreliggande rapport presenterar inventeringen och ger ett förslag till bevarandeplan.

Byggnadsvårdsrapport 2020:25
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM